

Olha Kazanowa

(Uniwersytet im Ilii Miecznikowa w Odessie)

**Василь Стефаник і польська література
кінця ХІХ – початку ХХ століття:
аспекти художнього діалогу**

Про творчість В. Стефаника написано уже чимало, як в українському, так і в польському літературознавстві. Безперечно, художній доробок цього неперевершеного майстра слова заслуговує на увагу в багатьох історико-літературних та теоретичних аспектах. Щоправда деякі дискусійні питання його творчості так і залишаються дещо спорадичними чи зумисне ретардованими. Йдеться про проблему літературних взаємин, впливу митців польського модернізму на формування художньо-естетичних засад творчості В. Стефаника. Багато критиків та літературознавців радянського періоду свідомо „омінали” вивчення „краківського періоду” життя й творчості українського новеліста. Модерністичні ознаки, художні тенденції, мотиви, що виявлялися у поезиці багатьох творів письменника, трактувались як явища занепадницькі, негативні, що аж ніяк не вписувалось в канон соцреалізму. Насамперед акцентувалось на традиційності творчості письменника (продовженні реалістичних традицій української літератури), селянській тематиці, трагічних мотивах новелістики. Як зазначав Я. Ярема, В. Стефаник та Ст. Пшибишевський в своїх епістолярних матеріалах часто згадували про довгі літературно-критичні дискусії, які вели, але

...обидва письменники стояли на протилежних ідейних позиціях, цілком по-різному розуміючи завдання мистецтва в суспільстві¹.

Проте, можливо, саме ці довгі, запальні дискусії й допомогли молодому українському автору знайти свій власний стиль, зрозуміти свої власні уподобання, погляди, нахили в літературі. Саме Ст. Пшибишевському належить безперечна заслуга у популяризації творів В. Стефаника польською мовою в журналі „*Życie*”. Польський письменник-модерніст з приємністю згадував ті часи, коли саме йому судилось „відкрити” талант молодого Стефаника:

---

¹ Я.Я. Ярема, *Зв'язки В. Стефаника з Ст. Пшибишевським і Вл. Орканом*, [в:] того ж, *Міжслов'янські літературні взаємини*, Київ 1958, с. 162.

Те, що я прочитав, було для мене зразу ревелюцією величезного таланту. Вихований на європейському письменстві, я був просто зчудований відкриттям, яке я зробив².

Тому й викликає заперечення позиція В. Лесина, який наголошував, що особисте знайомство В. Стефаніка і Ст. Пшибишевського сприяло

...швидкому звільненню письменника від впливу модерністичних тенденцій³.

Подібне трактування має однобічний тенденційний характер і не сприяє розкриттю самотності індивідуального стилю українського письменника, художні уподобання якого деякою мірою утвердились внаслідок рецепції літературних здобутків західноєвропейського мистецтва. Це підкреслюють й дослідники, які вивчали проблему літературних взаємин, впливу митців польського модернізму на творчість В. Стефаніка: Яр Славутич, О. Гнідан, І. Букса, М. Рудницький, Я. Поліщук, а також польські вчені О. Вишневська, Ф. Зейка та цілий ряд учасників Краківської конференції „Василь Стефанік і його епоха” (1998). Очевидно, цьому сприяло навчання молодого автора у Краківському університеті, захоплення творчістю французьких, німецьких, польських авторів. Ось як згадував сам В. Стефанік часи свого перебування у Кракові, в написаній через багато років *Автобіографії*:

Тут я зазнайомився і заприятелював з Вацлавом Морачевським і його жінкою Софією з Окуневських [...]. Я від них користувався широким європейським [...]. З польських письменників і поетів я найближче жив з Станіславом Пшибишевським і Владиславом Орканом. З Виспянським, Каспровичем, з Тетмаером я був добре знайомий і сходився з ними в редакції „Życia”⁴.

Саме в цей час В. Стефанік пише свої ранні поезії в прозі, на поезиці яких найбільше позначились сучасні модерністські тенденції та віяння.

Хоча В. Мокрий, досліджуючи творчу взаємодію українського та польського письменників, підкреслює відмінність „мистецьких позицій” і прагнень Ст. Пшибишевського та В. Стефаніка, творчість якого ніколи не була виразом чистого модернізму, де поєднувались

² Василь Стефанік в критиці і спогадах, під. ред. М.Ф. Вишенського, Київ 1969, с. 281.

³ В.М. Лесин, *Про „вплив” на В. Стефаніка декадента С. Пшибишевського, „Ученые записки (Чернивецкий университет)”* 1958, т. XXX, вып. 6, с. 41.

⁴ В. Стефанік, *Повне зібрання творів у III тт.*, т. II, Київ 1953, с. 17.

„новітні” тенденції літератури із образно-реалістичною основою художньої перцепції⁵. Звісно, що сприйняття віянь європейської культури у В. Стефаника було вибіркоким. Але, як переконуємось, саме у ранніх поезіях в прозі українського прозаїка відчувається очевидний вплив Ст. Пшибишевського, з його поняттям „оголеної душі” та експресіоністичною стилістикою.

У поезії в прозі Ст. Пшибишевського „Нудьга” основна увага автора зосереджена на проникненні у внутрішній світ, хаос інтуїтивного, що виявляє дисгармонію існування, „розщепленість” художньої свідомості. „Внутрішній стан” суб’єкта мовлення втілюється через образні висловлювання, звертання до абстрактного об’єкту, візуалізованого образу власної підсвідомості – „нудьги”, який стає частиною особистісного вираження. Апеляція до персоніфікованого образу втілює інтенції переживання суб’єктом мовлення прекрасного („краси”), що певною мірою асоціюється із творчим началом. Підсвідомі прагнення не реалізуються, виникає хворобливий стан, психологічне напруження. Неозначені звертання стають певним способом словесної сугестії для суб’єкта мовлення, впливу на самого себе, навіювання песимістичного, невизначеного стану, що є згубним для нього:

...И отъ чего ты стала гробницей моей,... отчего же твои пламенныя пѣсни ...звучать въ моемъ сердцѣ...?

Ты – скорбная, высшая красота!

Ты – тоска!

А вѣдь въ книгахъ predeterminedъ было написано, что моя душа... возродитъ весь міръ къ новому могуществу и новой красотѣ...

Было написано, что моя душа будетъ могуществомъ твоего могущества, воздухомъ, который напоитъ плодъ земли новымъ наслажденіемъ...

О, дай мне тот аккорд, который бы обнялъ всю твою мощь.

Сильнѣе! Ближе! Страшнѣе! Ха! Кто же знаетъ это слово, кто знаетъ этотъ аккорд?...

Напрасно! Все исчезло!⁶

Відсутність цілісного сприйняття світу, психологічної та душевної рівноваги суб’єкта мовлення відтворено через певну будову тексту, який легко розбивається на складові частини – фрагменти відчуттів, вражень. Виникає багатоакцентність композиційної структури, що позначена варіаціями асоціацій, повторами, зміною точок зору ліричного „Я”. Конструктивним чинником тут стає прийом

---

⁵ W. Mokry, *Ukraina Wasyla Stefanyka*, Kraków 2001, с. 85.

⁶ Ст. Пшибишевский, *Полное собрание сочинений: в 10 тт.*, т. 7, Москва 1910, сс. 19–20.

градації, яка виражена інтонаційними засобами словесно-образного нагнітання певного настрою, також тропеїчними формами – метафорами, порівняннями. Виразність градації посилюється анафорою.

Подібними образними та композиційно-мовленнєвими засобами послуговується і В. Стефаник у своїх поезіях в прозі. Зміна предмету зображення, спрямування на відтворення душевних станів, внутрішніх самовиявів суб'єкта мовлення зумовлює розширення формальних засобів поетики у модерністських текстах. Артикуляція внутрішньої форми слова безпосередньо пов'язана із специфікою структурного упорядкування тексту. Як у польських авторів, так і у В. Стефаника емоційні рефлексії, переживання реалізуються у тексті через низку окличних висловлювань, модальних слів, предикативних форм, що стають компонентами образотворчого ряду. Поезія в прозі В. Стефаника *Чарівник* близька до твору Ст. Пшибишевського не лише спільними тематичними мотивами, настроями, але й поетикою текстотворення. Текст оформлюється як монолог, від імені ліричного „Я”, але водночас мовлення набуває діалогічного характеру, оскільки передбачає апеляцію до суб'єктно неозначеного „іншого”, що виявляється в тексті в різних іпостасях: суб'єктного „Я” та невизначених суб'єктів. Формою звертань відтворено внутрішню апелятивність викладу, що виявляє неоднозначність лірико-суб'єктивних інтенцій висловлювання та надає тексту узагальненого змісту. Насичені експресивною образністю спонукання, звертання стають засобами концентрації уваги читача, активізують емоційне співпереживання тексту. Семантика образів увиразнюється анафоричними повторами, порівняннями, що утворюють дихотомічні пари. Через поетичні фігури, засоби увиразнення мовлення письменник моделює процес „горіння” душі митця (творіння):

Хто мене гріє, хто ні ще любить?
Дайте гарячі руки!
Дайте вугілля з серця!...
Дрожу перед острими, морозними стрільми дрожі,
Гнаний тобою, думко! Неназвана, закрита, страшна!⁷

Уривчастість мовлення, символічність образів послаблює референційну співвіднесеність слів та понять. Вагомою є динаміка семантичних значень висловлювань, посилена формально-ритмічними та риторичними особливостями мовлення. Важливішою була саме експресія „словесного звучання”, ніж предметне значення тексту.

⁷ В. Стефаник, назв. праця, с. 38.

У поезіях в прозі В. Стефаника *Чарівник, Ользі присвячую, Моє слово, Дорога, Ст. Пшибишевського У фьорда, Нудьга, Де ж тебе шукати?, Вічне джерело, Крізь терени душі його, К. Тетмаєра Турбота, Щастя, До смерті, Вона, У весінню ніч* у композиційній будові важливим стає не логічна зв'язність між епізодами, подіями, а форми упорядкування мовленнєвих засобів, їх семантико-прагматичне функціонування в залежності від викладових текстових комбінацій. Ритм мовлення відповідає внутрішньому емоційному стану ліричного суб'єкта, передає нюанси його почуттів, переживань структурно-смысловими та інтонаційними засобами повторів, різноманітним риторичних запитань, неозначених звертань. Наприклад, у поезії в прозі Ст. Пшибишевського *Вічне джерело* діалогічність риторичних зворотів цілком умовна і слугує передусім для емоційного увиразнення викладу, привернення уваги читача. Наскрізне звертання до уявного образу володарки, який асоціюється у суб'єкта мовлення із початком життя, Всесвіту, персоніфікується у гамі почуттів: обману, муки, насолоди:

Предвѣчная тишина – Успокой мое сердце!
 Непостижимая тайна жизни – Поглоти мою тоску!...
 Имя твое всегда было мне свято и никогда не принимал я его все, –
 Выслушай меня, Владычица!...
 Искупи меня, Владычица!...⁸.

Кожен рядок – частина роздуму, виявлення почуттів суб'єкта мовлення. Риторичні звертання виконують й певну прагматично-лістичну функцію – в цих висловлюваннях інтенсифіковано рецептивне начало, посилюється ефект співпереживання у читача.

У поезіях в прозі В. Стефаника *Ользі присвячую, Моє слово, Дорога, К. Тетмаєра Турбота* подібна форма звертань, окликів зумовлює не лише ритмічність викладу, а й виконує певну змістотворчу функцію. У поезії в прозі *Ользі присвячую* вираз внутрішніх почуттів ліричного суб'єкта, можливо, осмислення власного життя виявляється через образний ряд рефрену, в основі якого звернення до свого серця. Перше запитання до серця: „...і чого ти, серце гріху в собі маєш?“, – усвідомлення власної гріховності, що стає причиною страждань, роздумів. Надалі „гріх“ набуває персоніфікованого образного втілення „покинутої пташки“, „листка, що тремтить на вітру“. Ідилічні картинки-спогади виступають як своєрідний супровід до настроїв, переживань, що відбивають рефрени. Образ „покинутої пташки“ стає рівнозначним образу сироти в другому

⁸ Ст. Пшибышевский, назв. праця, сс. 11-12.

замальовку. Настроєва візія „листок, що тремтить на вітру” відбиває стан самотності, тривоги, безпорадності. Отже, у творі спостерігається „семантичний перегук” образних одиниць, що зумовлює синтаксичну і логічну суголосність частин тексту, визначає цілісність сприйняття та розуміння провідної думки.

Градаційне розгортання символічних висловлювань зумовлює не лише лаконізм, а й веде до образно-емоційної насиченості фрази. Схожі композиційно-мовленнєві властивості спостерігаються і в поезії в прозі Ст. Пшибишевського *Нудьга, Де ж тебе шукати?*, Вічне джерело, К. Тетмаєра *Епітафія, Щастя*, В. Стефаника *Чарівник*.

Таким чином, як переконуємось, рецепція та засвоєння досвіду світової культури В. Стефаником відбувалось не шляхом сліпого наслідування чи копіювання зарубіжних зразків. Письменник поступово виробляє власну неповторну манеру письма, новаторський стиль, на якому позначились особливості як західноєвропейського, так й українського літературних процесів перехідної доби. В цьому, мабуть, і полягає феномен творчості неперевершеного майстра слова.